

---

## شاخصه‌های خانواده در سبک زندگی قرآن

---

زهره زحمتکش<sup>۱</sup>

محدثه زهرا<sup>۲</sup>

### چکیده

از مباحث مهم کاربردی که امروزه جامعه اسلامی نیاز به بحث و عمل به آن دارد، سبک زندگی قرآنی و دینی است. مهم‌ترین مبانی هستی‌شناختی در سبک زندگی اسلامی «ایمان کامل» به خداوند، ولایت و حاکمیت خداوند، هدف‌داری نظام آفرینش و اعتقاد به مزرعه بودن دنیا نسبت به آخرت است. آیا دین اسلام این شاخصه‌های مهم سبک زندگی را مطرح کرده است؟ اگر مطرح شده، آن شاخصه‌ها چه هستند و برای عملی کردن آن‌ها چه راهکاری ارائه داده است؟ به نظر می‌رسد اسلام توجه و دقت خاصی در این ساحت کرده است؛ مثلاً در قرآن و قرآن‌کتابی سراسر نور و هدایت است و قرائت و حاضر بودن آن در زندگی لازم است، چراکه این کتاب در زندگی اسلامی حوزه‌های متعددی دارد که برخی از آن‌ها زیربنا و مبنای زندگی اسلامی هستند و اصول کلی زندگی اسلامی را تشکیل می‌دهند و برخی دیگر مؤلفه‌ها و رویکردهای عملی، رفتاری، فردی و اجتماعی می‌باشند که نقش عملی و کاربردی در زندگی اسلامی دارند. این مقاله درصدد است با روش کتابخانه‌ای و نگرش توصیفی \_تحلیلی و با تکیه بر آیات قرآن کریم، اصول و شاخصه‌های سبک زندگی قرآنی را ارزیابی کند. با توجه به نتایج تحقیق می‌توان گفت سبک زندگی قرآنی یعنی زندگی برآمده از آموزه‌های قرآنی که جامعه را به سمت زیست قرآنی رهنمون می‌سازد و ریشه در ارزش‌های الهی دارد. انسان در نگرش قرآنی، موجودی با مأموریت و مسئولیت الهی برای بازسازی و عمران و آبادانی زمین در راستای دستیابی به کمال شایسته و بایسته و وظیفه خطیر خلافت الهی است.

**کلیدواژه‌ها:** سبک زندگی، قرآنی، خانواده، اسلام.

---

۱. مدرس جامعه المصطفی العالمیه نمایندگی خراسان. Z.zahmatkesh1@yahoo.com

۲. کارشناس فقه و معارف مدرسه عالی خواهران جامعه المصطفی العالمیه، خراسان. (نویسنده مسئول)

## مقدمه

تحلیل‌هایی که نویسندگان آثار جامعه‌شناختی درباره سبک زندگی ارائه می‌دهند، بر اندیشه‌های غیردینی استوار است؛ غریزی انگاشتن زندگی انسان نخستین و این‌که هیچ نظمی در زندگی نداشته و عاری از هرگونه فرهنگ اجتماعی و سازماندهی بوده و ارتباطش با طبیعت تنها منبع شناخت وی بوده است، نظریه‌ای غیردینی و سکولار است. طبق نظریه‌های سکولار، سبک زندگی منشأ آسمانی نداشته و شریعت‌های الهی سازمان‌دهنده سبک زندگی انسان در عرصه اجتماعی خانواده فرهنگ سیاست و اقتصاد نبوده‌اند.

در مقابل این باور جامعه‌شناسان، باوری قرار دارد که در یک نگاه حداقلی بخشی از قواعد هنجارها، ارزش‌ها و فعالیت‌های زندگی انسان‌ها را تحت تأثیر آموزه‌ها و قوانین شریعت‌های الهی تلقی می‌کند. رویکرد دینی به سبک زندگی از دو جهت قابل دفاع است: یکی به جهت نگاه شمول‌گرایانه دین به زندگی و دیگری به جهت این‌که هیچ سبک زندگی موجودی را نمی‌توان یافت که هنجاری رسمی قاعده‌ای بینشی و... دینی در آن وجود نداشته باشد. حال اگر این را بپذیریم که زندگی انسان‌ها به صورت یک سبک و مدل منسجم صورت‌بندی می‌شود و در هر نظام و سبک زندگی مجموعه‌ها و عناصری را ادیان ارائه داده‌اند، می‌توان مسئله این تحقیق را این‌گونه صورت‌بندی کرد که سبک زندگی در پرتو قرآن چگونه سبکی خواهد بود. اما این‌که سبک زندگی قرآنی چگونه در هر زمانی خود را با شرایط محیطی و اجتماعی سازگار می‌کند موضوعی است که نیازمند تحقیق مستقل دیگری است. این تحقیق درصدد است سبک زندگی را در پرتو آموزه‌های قرآنی بازسازی کند. چگونگی تأثیر آموزه‌های قرآن بر زندگی به دو صورت قابل بررسی و مطالعه است: یکی مطالعه توصیفی، بیان چپستی و چگونگی وضعیت موجود سبک زندگی در جوامع اسلامی بر اساس شاخصه‌های قرآنی آسیب‌شناسی و ارائه راهکارهای قرآنی برای نزدیک شدن به سبک زندگی قرآنی و دیگر مطالعه هنجارین هر دینی بر اساس آموزه‌های دیدگاهی خود پیروان خود را به زندگی کردن به سبک و شیوه‌ای متناسب با جهان‌بینی مورد نظر خود ترغیب می‌کند. سبک زندگی بر اساس جهان‌بینی دینی را می‌توان سبک زندگی دینی نامید با سبک زندگی مطلوب دانست (ر. ک: کافی، ۱۳۹۷، فصل اول) و نقش دین در فرایند شکل‌گیری سبک زندگی (پویاشناسی) را شامل می‌شود؛ در شکل دوم سبک زندگی مطلوب از نگاه ادیان رابطه دین با نظریه‌هایی که درباره سبک ارائه شده است و نظریه خاص دینی در مورد سبک زندگی کاوش قرار می‌گیرد؛ مثلاً پیوند نظریه سبک زندگی با مذهب پروتستانیسم (Sobel Michael, 1981) یا نظریه بورديو درباره اسلام مورد مطالعه قرار خواهد گرفت. این موضوع نیز واضح است که می‌توان در پایان شکل دوم مطالعه و بر اساس نظریه‌های سبک زندگی دینی به‌دست‌آمده، فرضیه‌هایی ساخت و آن‌ها را در جوامع دینی معاصر مورد ارزیابی و سنجش قرار داد.

آنچه در این تحقیق بررسی می‌شود استخراج مدل سبک زندگی مؤمنانه در پرتو آموزه‌های قرآنی است؛ یعنی در این تحقیق به ظاهر آیات قرآن و پاره‌ای از روایات مرتبط برای دست آوردن مدل مؤمنانه سبک زندگی و به تفسیر آیات برای تأیید و مستند کردن آن سنجش اعتبار پایایی داده‌ها مراجعه می‌شود. در این تحقیق استنباط و استخراج مدل سبک زندگی از آیات و روایات مرتبط و تفسیری بر اساس روش ترکیبی تفسیر موضوعی تحلیل محتوا و نظریه زمینه‌ای هدف است. به‌طور خلاصه این پژوهش به دنبال تحقق این هدف است که آموزه‌های قرآنی درباره زندگی مؤمنانه را از لابه‌لای آیات قرآن استخراج کند سپس با تألیف آن‌ها بر اساس روش تحلیل محتوا به مدل قرآنی زندگی برسد. در این باره آثار زیر یافت شد:

۱. **مروری بر شاخص‌های سبک زندگی قرآنی**، خطیبی حسین

۲. **سبک زندگی قرآنی و فضای مجازی**، یوسف مظفری

۳. **سبک زندگی قرآنی**، رضا اکبری

۴. ویژگی‌ها و مصادیق سبک زندگی زنان در قرآنی کریم، عنان‌پور خیرآبادی

سبک زندگی بر اساس جهان‌بینی دینی را می‌توان سبک زندگی دینی نامید. شکل نخست مطالعه واقعیت سبک زندگی تأثیر دین بر سبک‌های زندگی معاصر ایستایی‌شناسی و نقش دین در فرایند شکل‌گیری سبک زندگی (پویاشناسی) و سبک زندگی اسلامی را شامل می‌شود؛ در شکل دوم سبک زندگی مطلوب از نگاه ادیان رابطه دین با نظریه‌هایی که درباره سبک ارائه شده است و نظریه خاص دینی در مورد سبک زندگی، بررسی می‌شود.

## مفاهیم و اصطلاحات

### سبک

«سبک» به مجموعه روش‌ها و طریق‌هایی گفته می‌شود که هر فردی به آن وسیله از تمام سرمایه‌های فردی و اجتماعی برای ارتباط برقرارکردن با دیگران و گذران امور زندگی و اجتماعی خود استفاده می‌کند و آن‌ها را به کار می‌اندازد. به عبارت رساتر، سبک پدیده‌ای جمعی است، چراکه زمانی می‌توان از سبک سخن به میان آورد که از طرف تعدادی از افراد جامعه یا گروهی خاص اجتماعی مورد پذیرش واقع شود. اگر چنین امری محقق نشود و سبک از ناحیه افراد یا گروهی اجتماعی مورد پذیرش واقع نگردد، یک رویه فردی شکل می‌گیرد که ارزش اجتماعی ندارد.

در اینجا سبک امری مشتق از طبقه و قابل تبیین با آن نیست، ولی در مقابل این نظریه دو نظریه دیگر قرار دارد. یکی آن است که سبک را امری مشتق از طبقه و قابل تبیین با آن تلقی می‌کند (نظریه مارکس) (ر. ک: اباذری، ۱۳۸۱) و نظریه دیگر سبک‌ها را در سطح ایفای نقش مستقل از دال‌ها بررسی می‌کند. نظریه ماکس وبر بر

اساس این نظر، سبک از طریق دلالت بر تفاوت‌ها، هویتی گروهی را بر می‌سازد. این هویت‌سازی با تغییر شکل نشانه‌ها و کالاها در فرآیندهای مونتاژ قابل اکتساب است. (پارکر، ۱۳۸۷، ص ۶۹۰)

در معنایی دیگر سبک یعنی گذشتن از مرزهای معمولی و وحدت‌بخش به چیزهایی که ممکن است موجودیت‌های کاملاً متفاوتی داشته باشد. بنابراین اگر کسانی در مورد ادیان آگاهی نداشته باشند، به راحتی می‌توانند ادیان را از روی سبک زندگی پیروانشان از روی بینش‌ها گرایش‌ها و رفتار مؤمنان در ابعاد اقتصادی سیاسی اجتماعی... از یکدیگر تشخیص دهند؛ از این‌رو سبک‌های زندگی دینی با این‌که شباهت‌هایی دارند، اما هر سبک دینی زندگی جنبه‌های منحصر به فرد و خلاقانه‌ای نیز دارد که سبب متفاوت شدنش با سایر سبک‌های زندگی می‌شود.

سبک پدیده‌ای اجتماعی است؛ به این معنا که هیچ نوع سبکی نمی‌تواند فردی و خصوصی باشد؛ مثل پدیده زبان و پول که اجتماعی هستند و زبان یا پول فردی و خصوصی بی‌معنا است. بنابراین سبک زندگی هم پدیده‌ای اجتماعی است. به همین دلیل سبک زندگی می‌تواند معیاری برای گروه‌بندی با قشر بندی اجتماعی واقع شود.

## سبک زندگی

مفهوم «سبک زندگی» امروزه به قدری وسیع و گسترده شده است که بیان یک تعریف مفهومی و عملیاتی دقیق و مورد پذیرش همگان برای آن بسیار دشوار است. دانشمندان علوم مختلف کوشیده‌اند تعریفی را که خود پذیرفته‌اند بیان کنند؛ به‌طور مثال جامعه‌شناسان سبک زندگی را به الگوهای کنش تعریف کرده‌اند که تمییزدهنده افراد جامعه از یکدیگر (Chaney, 1994) با مجموعه‌ای از رفتارهای قابل مشاهده و معنادار افراد جامعه (Sobel, 1981, 31) یا روان‌شناسان آن را شاخص‌های شخصیتی افراد (ر. ک: آدلر، ۱۳۷۰، ص ۱۹۱؛ کاویانی، ۱۳۹۱، ص ۳۷) و اقتصاددانان آن را شاخص مصرف یا چیدمان منزل معرفی کرده‌اند. (ر. ک: فاضلی، ۱۳۸۲)

از مجموع تعریف‌های سبک زندگی می‌توان در یک جمع‌بندی گفت، سبک زندگی مجموعه‌ای از ارزش‌ها طرز تلقی‌ها شیوه‌های رفتار حالت‌ها و سلیقه‌هاست که در بیشتر مواقع در میان یک گروه ظهور می‌کند و شماری از افراد با آن صاحب یک نوع سبک زندگی مشترک می‌شوند در سبک‌های زندگی رهیافت‌هایی که از ارزش‌ها و تلقی‌ها و سلیقه‌ها و... به دست آمده است در قالب زندگی نمایان می‌شود. از طرز پوشش مورد علاقه، غذای مورد علاقه و طرز آراستن مورد علاقه افراد تا معماری دکوراسیون تزئین خانه و.... بنابراین سبک زندگی در این تحقیق قواعد ارتباطی و رفتاری و در بعد شخصیتی و فردی نحوه و چگونگی بینش‌ها گرایش‌ها ارزش‌ها و در بعد فعالیت‌ها شامل فعالیت‌های روزمره زندگی در خانواده و اجتماع فعالیت‌های اجتماعی سیاسی، اقتصادی، حقوقی را شامل می‌شود. (ر. ک: کافی، ۱۳۹۷، فصل چهارم)

## سبک زندگی اسلامی

سبک زندگی دینی سبکی است که بخشی از بینش‌ها گرایش‌ها، ارزش‌ها و قواعد رفتاری خود را از آموزه‌ها و تعالیم یک دین خاص گرفته باشد. بر اساس این تعریف سبک زندگی اسلامی عبارت از مجموعه روش‌ها و شیوه‌های استنباط‌شده از منابع اسلامی است که هر مسلمانی به وسیله آن‌ها از تمام سرمایه‌های فردی و اجتماعی برای استحکام نظام ارتباطی و سپری کردن درست امور زندگی استفاده می‌کند. بنابراین سبک زندگی اسلامی می‌تواند به ایفای نقشه‌ای مسلمانان دلالت کنند. از این‌رو سبک زندگی اسلامی مجموعه عمل‌ها و نمادها و... است که فرهنگ اسلامی برای نمایش معنای زندگی به پیروان خود تعلیم می‌دهد. (مهدوی‌کنی، ۱۳۸۷)

## سبک زندگی در پرتو قرآن

قرآنی بودن سبک زندگی بدین معناست که زندگی طبیعی و غریزی انسان در طول تاریخ با آگاهی اراده و عقلانیت تکامل یافته و با آموزه‌های قرآنی هدایت و اصلاح شده است. بر اساس این نگرش مسلمان کسی است که بر اساس طبیعت و آموزه‌های اسلامی و به‌طور کلی فطرت سبکی برای زندگی برمی‌گزیند. طبق تعریف، سبک زندگی قرآنی عبارت است از مجموعه بینش‌ها گرایش‌ها رفتار و فعالیت‌ها، آرمان‌ها و ارتباطات مردم یک جامعه یا گروه که بر اساس آموزه‌های قرآنی تنظیم و مشخص شده باشد. سبک زندگی قرآنی عبارت است از یک الگوی زندگی برای رساندن جامعه و افراد به آرمان‌هایشان. (ر. ک: کافی، ۱۳۹۷)

دو نکته شایان توجه است: یکی این‌که در طرح نظری سبک زندگی این مشکل وجود دارد که راه‌ابی به عمق سبک زندگی قرآنی بسیار مشکل است؛ از این‌رو روش‌های توصیف و تبیین سبک‌های قرآنی زندگی را به‌سختی می‌توان پیدا کرد، چراکه این روش‌ها باید تفاوت‌ها را در ارزش‌ها عوامل زمینه‌ای و نظام معنایی جهان‌بینی جامعه و گروه‌های اجتماعی و اولویت‌هایی که برای هر یک قائل هستند انعکاس دهند و باید تفاوت‌ها را در دیدگاه‌ها و تفسیرهایی که از سبک زندگی قرآنی ارائه می‌شود نشان دهند. نکته دوم این‌که قرآن در باب زندگی آموزه‌هایی کلی را بیان کرده است، ولی اجرای این تعالیم کلی در شرایط زیست‌محیطی و فرهنگی مختلف متفاوت است؛ مثل پوشش زنان مسلمان (حجاب) که در فرهنگ‌ها و محیط‌های مختلف سبک‌های متفاوتی دارد.

## مرتبه بالای سبک زندگی

از نظر قرآن مرتبه بالای سبک زندگی در حیات طیبیه است: «من عمل صالحاً مَنْ ذَكَرَ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ»؛ (نحل/۹۷) هر کس عمل صالح انجام دهد، درحالی‌که مؤمن است، خواه

مرد باشد یا زن، به او حیات پاکیزه می‌بخشیم و پاداش آن‌ها را به بهترین اعمالی که انجام دادند خواهیم داد.

در واقع می‌توان ادعا کرد سبک زندگی صحیح، جوهر اصلی حیات طیبیه را تشکیل می‌دهد و حیات طیبیه در ساخته‌ها و اندوخته‌های مادی و معنوی جامعه انسانی، در قالب سبک زندگی نمایان می‌شود. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُجْنِبُكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ تَأْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ»؛ (صف/۱۰ - ۱۱) ای کسانی که ایمان آورده‌اید آیا شما را به تجارتی [راهنمایی] کنم که از عذاب دردناک شما را رهایی می‌بخشد؟! به خدا و رسول او ایمان بیاورید و در راه خداوند با اموال و جان‌هایتان جهاد کنید، این برای شما از هر چیز بهتر است بدانید.

## خانواده

۱. «خانواده» در لغت به معنای خاندان، دودما، ن اهل خانه، زن و فرزند و فامیل به کار رفته است. (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۶، ص ۹۴۳۸) معادل این واژه در زبان عربی «أسرة» است که ابن‌منظور در این مورد بیان می‌دارد که خانواده به معنای مکان و محل محفوظ و امن است؛ همچون حصاری و سپری که افراد خود را به واسطه آن از خطرات حفظ می‌نمایند (ابن‌منظور، ۱۴۱۴، ج ۴، ص ۱۹)

به عبارتی وجه تسمیه خانواده به اسره همین است که اعضای آن در این حصار احساس آرامش و امنیت می‌کنند. همچنین واژه «اهل» و «آل» که در قرآن نیز به کار برده شده، به معنای خانواده است که (ابن‌منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۱، ص ۲۸) طریحی، ۱۳۷۵، ج ۵، ص ۳۱۴) در معنای وسیع آن شامل هر چیزی که در تبعیت از مرد است می‌باشد و متناسب با مضاف الیه خود معنای مختلفی می‌گیرد. (مصطفوی، ۱۳۶۰، ج ۱، ص ۱۷۱) که آیات زیادی از قرآن به این مضمون پرداخته‌اند؛ از جمله: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا». (تحریم/۶) شایان ذکر است در این نوشتار منظور از خانواده، خانواده هسته‌ای متشکل از پدر مادر و فرزندان است.

۲. «متعالی» از ریشه علو از باب تفاعل با کسر لام برای مبالغه به کار می‌رود. دهخدا، ذیل واژه «متعالی» ضد پستی و پایینی (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۵۸۲) به معنای برتری والایی بلندمرتبه رفیع‌المقام است. (قرشی بنایی، ج ۵، ص ۳۶؛ مهیار، ۱۳۹۳، ص ۶۳۰) لفظ متعال اسم برای ذات اقدس اله نیز می‌باشد؛ به این معنا که محال است کسی با او مساوی باشد و او از همه چیز برتر و والا تر است. (طریحی، ج ۱، ص ۱۳۷۵، ۳۰۳) «عَالِمُ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ» (رعد/۹) با توجه به واژه‌شناسی این کلمه منظور از «تعالی» هر امر والا و بلندمرتبه‌ای است که از عیب و اشکال دور است و منظور از شاخصه‌های تعالی خانواده یعنی آن شاخصه‌هایی که اگر در خانواده محقق شود، خانواده را به کمال و رستگاری نزدیک می‌کند و اعضایش را از نقص و کاستی که موجب لطمه به این کمال می‌شود پرهیز

می‌دهد.

۳. با توجه به مطالب بیان شده خانواده متعالی خانواده قرآنی، آن است که خود را با معیارها و شاخصه‌هایی که خداوند حکیم در قرآن مجید بیان فرموده است؛ زینت ببخشد. به عبارت دیگر همچنانکه واژه «تعالی» در قرآن فقط برای خداوند بیان شده است خانواده در قرآن نیز با صفت تعالی منسوب به خداوند می‌شود؛ یعنی اجتماعی کوچک که شاخصه‌های تعالی که خداوند بیان فرموده است را در خود متجلی نموده است. این چنین خانواده‌ای والا و ارزشمند محسوب شده و چنین شاخصه و ملاک‌هایی شایسته و سزاوار این است که الگو و چراغ راهنمای زندگی برای سایر مشتاقان هدایت و سعادت در دنیا و آخرت قرار گیرد.

### جایگاه خانواده در سبک زندگی قرآنی

در عصر کنونی خانواده در جایگاه کوچک‌ترین اما مهم‌ترین عنصر جامعه با سبک‌های مختلفی از فرهنگ‌ها مواجه است که هر کدام راه خوشبختی را در پیروی از سبک خویش می‌داند. خداوند متعال با بیان شاخصه‌های تعالی خانواده سبک زندگی قرآنی را برای تمامی مشتاقان هدایت معرفی نموده است تا با پیروی و الگوگیری از این شاخصه‌ها به سعادت و خوشبختی حقیقی نائل شوند. انسان‌ها در سایه تشکیل خانواده و فواید حاصل از آن می‌توانند مسیر دستیابی به کمال خلقت را به‌آسانی و با کمک یکدیگر طی نمایند، چون زن و مرد با این پیوند مقدس مکمل همدیگرند و همین امر مایه کمال رسیدن هر یک از آنان خواهد شد. (شریفی، ۱۳۹۱، ص ۳۳)

همچنان که امیر مؤمنان علی؟ ع؟ درباره تشکیل خانواده و به کمال رسیدن زن و مرد فرمودند: هیچ‌یک از اصحاب رسول خدا؟ صل؟ از دواج نمی‌کرد، مگر این‌که حضرت می‌فرمود: دینش کامل شد. (نوری، ج ۱۴، ص ۱۵۰).

می‌توان گفت خانواده ماندگارترین نهاد بشری است، چراکه زندگی خانوادگی در سیر تکاملی خویش می‌تواند پس از زندگی این جهان در بهشت برین نیز می‌یابد. «جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَ مَنْ صَلَّحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَ أَرْوَاحِهِمْ وَ ذُرِّيَّاتِهِمْ وَ الْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ» (رعد/ ۲۳ \_ ۲۴) دین مبین اسلام برای خانواده از ابتدای تشکیل آن برنامه‌ای ویژه قرار داده است و ازدواج مرحله نخست تشکیل خانواده است که نوع پایه‌گذاری و میزان اندیشه درباره آن در میزان پیشرفت یا انحطاط جامعه تأثیرگذار است. ازدواج از یک نظر مسئله‌ای شخصی است، ولی از دیدگاه دیگر دارای جنبه و اهمیت اجتماعی است، زیرا در سایه تشکیل خانواده زوجین تحت ضوابط و نظام حقوقی خاصی قرار می‌گیرند که جامعه نیز از تأثیر و تأثر آن دور و برکنار نیست. ضرورت و اهمیت تشکیل خانواده را با توجه به مستندات قرآنی آن می‌توان چنین بیان نمود:

۱. طبیعت اجتماعی: از جمله اهداف مهم تشکیل خانواده تحصیل آرامش روانی و سکون قلبی زن و شوهر در کنار یکدیگر است. «و من آیاته أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ

ازواجاً لَتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً». (روم/۲۱)

۲. سنت آفرینش: قرآن کریم زوجیت را قانونی فراگیر در میان همه جانداران بیان می‌کند؛ حتی گیاهان از این قانون استثنا نیستند. «و لم يروا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ». (شعراء/۷)

۳. تکامل: جنس زن و مرد مکمل و مایه شکوفایی یکدیگرند، تا آنجا که هر یک بدون دیگری ناقص است؛ «هن لباس لکم و أنتم لباس لهن» (بقره/۱۸۷)

تشکیل خانواده و میل به ازدواج از جمله اموری است که در همه جوامع از جمله بدیهیات است و سیره عملی همه مردم با هر دین و آیینی است. تنها راهی که می‌تواند به همه خواسته‌های جنسی زن و مرد پاسخ مناسب دهد و روح پرالتهاب آنان را کاملاً معتدل و آرام سازد ازدواج است؛ از این رو قرآن کریم افزون بر تشویق مردم به تشکیل خانواده کسانی که این مسئله را ترک می‌کنند توبیخ کرده و می‌فرماید: «و تَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَرْوَاحِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ». (شعراء/۱۶۶) از این آیه و مانند آن برمی‌آید که زن و مرد برای یکدیگر خلق شده‌اند؛ از این رو گرایش باطنی در عمق فطرتشان به یکدیگر دارند.

### شاخص‌های اعتقادی و عبادی خانواده متعالی

خانواده به منزله رکن اصلی اجتماع برای رسیدن به کمال مطلوب خود باید خود را به شاخصه‌ها و ملاک‌های صحیحی مزین نماید تا در مسیر هدف خود مستقر باشد. از جمله مهم‌ترین و کلیدی‌ترین این شاخص‌ها در خانواده شاخص‌های اعتقادی و عبادی خانواده متعالی است که به زندگی رنگ و بوی الهی می‌دهد: «صِبْغَةَ اللَّهِ وَ مَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً». (بقره/۱۳۸)

### قرآن

واژه «قرآن» از ماده «قرأ» به معنای جمع کردن است. قرآن، قرآن نامیده شد، زیرا عبارات و آیات را کنار هم جمع می‌کند یا این‌که ثمرات کتب نازل‌شده قبل از خود را جمع کرده است؛ یا این‌که تمام انواع علوم را در جای خود جای داده است. (راغب، ۱۴۱۲: ماده قرأ)

دعای حضرت آدم و حوا در کنار همدیگر و آگاهی مشترک آن‌ها به اغواگری شیطان بیان‌گر همراهی و همدلی زن و شوهر برای رسیدن به زندگی مطلوب و کمال نهایی هستند و می‌توانند به منزله خانواده‌ای متعالی در رسیدن به اهداف خانواده باشند. مورد دیگر این همدلی مربوط به حضرت ابراهیم و هاجر؟ عهما؟ است؛ فارغ از روایاتی که درباره ساره همسر حضرت ابراهیم؟ ع؟ و هاجر وجود دارد.

برخی آیات به تعامل واقعی بین همسر و آن حضرت اشاره می‌کنند؛ از جمله در زمانی که به دستور خدا هاجر را با فرزند خردسالش در سرزمین بی‌آب و علف مکه ساکن می‌کند و دست به دعا برمی‌دارد: «پروردگارا من فرزندانم را در دره‌ای

بی‌کشت نزد خانه محترم تو سکونت دادم تا نماز را به پا دارند؛ پس دل‌های برخی از مردم را به‌سوی آنان گرایش ده و آنان را از محصل‌ات روزی ده باشد که سپاس‌گزاری کنند». (ابراهیم، آیه ۳۷) این آیه نهایت همکاری هاجر را با ابراهیم نشان می‌دهد، علاوه بر این‌که در موقع قربانی نمودن فرزندی که با سختی بزرگ کرده است (صافات، آیات ۱۰۱ - ۱۱۰) با مراتب بالاتری از آن شخصیت مواجه هستیم که همچون ابراهیم و اسماعیل؟ عها؟ تسلیم فرمان خداست و جزع و بی‌تابی نمی‌کند. (میبیدی، ۱۳۷۱، ج ۸، ص ۲۹۱)

البته رفتار حضرت ابراهیم؟ ع؟ در برخورد با حضرت اسماعیل؟ ع؟ را نباید از نظر دور داشت که این پدر و پسر برای کمال همدیگر در موقع قربانی شدن فرزند چه عکس‌العملی نشان دادند. حضرت ابراهیم؟ ع؟ در کودکی اسماعیل را با هاجر در سرزمین مکه گذاشت و در زمان نوجوانی اسماعیل از سوی خداوند دستور یافت وی را به قربانگاه ببرد و ذبح کند. درباره این‌که ذبیح اسماعیل بوده یا اسحاق بین مفسران اختلاف نظر وجود دارد. هرچند این اختلاف ضرری به بحث نمی‌زند و در تعیین سبک زندگی تفاوت ایجاد نمی‌کند، باید خاطر نشان ساخت که طبق نظر تحلیلی بیشتر مفسران ذبیح «اسماعیل» است. (طباطبائی، ۱۴۱۷، ج ۷، ص ۲۳۴؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۱۹، ص ۱۱۸؛ مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۱۲، ص ۱۳۳؛ آلوسی، ۱۴۱۵، ج ۱۲، ص ۱۸۵ - ۱۸۶ ...) آزمایش دشواری که هم ابراهیم از عهده‌اش بر آمد و هم اسماعیل؟ ع؟: «پس او را به پسری بردبار مژده دادیم و وقتی با او به جایگاه «سعی» رسید، گفت: «ای پسرک من! من در خواب می‌بینم که تو را سر می‌برم، پس ببین چه به نظرت می‌آید؟» گفت: «ای پدر من! آنچه را مأموری بکن، ان شاء الله مرا از شکیباییان خواهی یافت». پس وقتی هر دو تن دردادند و را به پیشانی بر خاک افکند، او را ندا دادیم که ای ابراهیم! رؤیا را حقیقت بخشیدی، ما نیکوکاران را چنین پاداش می‌دهیم. راستی که این همان آزمایش آشکار بود؛ و او را در ازای قربانی بزرگی باز رهانیدیم؛ و در آیندگان برای او به‌جای گذاشتیم» (صافات/ ۱۰۱ - ۱۰۸)

ذبح کردن فرزند با دست خود، آن هم فرزندی برومند و لایق، برای پدری که یک‌عمر در انتظار چنین فرزندی بوده، کار ساده و آسانی نیست؛ چگونه می‌تواند دل از چنین فرزندی برگذارد؟ و از آن بالاتر با نهایت تسلیم و رضا بی‌آنکه خم به ابرو آورد به امتثال این فرمان بشتابد و تمام مقدمات را تا آخرین مرحله انجام دهد، به طوری که از نظر آمادگی‌های روانی و عملی چیزی فروگذار نکند؟ از آن عجیب‌تر تسلیم مطلق این نوجوان در برابر این فرمان بود که با آغوش باز و با اطمینان خاطر به لطف پروردگار و تسلیم در برابر اراده او به استقبال ذبح شتافت (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۱۹، ص ۱۱۶)

## ۱. اعتقاد به خدا

باور به خدا، همه رفتارها و زندگی خانوادگی را به‌سوی کسب رضایت خداوند

سوق می‌دهد. انسان باید خدا را ناظر و همراه خود و حتی از رگ گردن خود به خویش نزدیکتر ببیند: «وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ»؛ (ق/۱۶) ما انسان را آفریدیم و وسوسه‌های نفس او را می‌دانیم و ما به او از رگ قلبش نزدیک‌تریم. چنین انسانی می‌کوشد در برخورد با اعضای خانواده و انجام وظایف خانوادگی، رضایت آن‌ها را جلب کند. توجه به عدالت خدا، این‌که هیچ ظلمی را روا نمی‌دارد و حق هیچ مظلومی را ضایع نمی‌کند، زمینه شناخت دیگری برای مهار رفتاری اعضای خانواده است. هرچه این حالت قوی‌تر باشد، مشکلات فرد کمتر خواهد بود.

توجه به صفات خداوند، از جمله رحمت و مهربانی گسترده، توانایی نامحدود و... آثار مثبت بر زندگی فرد و جنبه‌های خانوادگی او بر جا می‌گذارد و عطوفت و رحمت اعضای خانواده به هم بیشتر و زمینه پیشگیری و حل بسیاری از مشکلات می‌گردد؛ بنابراین توکل بر خداوند در همه امور زندگی از آثار ایمان به خداوند است که خانواده را در برابر مشکلات یاری می‌رساند.

## ۲. اعتقاد به رسالت و نبوت

نقش باور به اصل نبوت و امامت در زندگی خانوادگی به دو بُعد باز می‌گردد: اولین بُعد آن آموزش امور دینی است که مهم‌ترین آن‌ها شناخت تعالیم دین پس از کلام خداوند، احادیث پیشوایان معصوم؟ ع؟ و الگوپذیری از آنان در ابعاد مختلف زندگی مخصوصاً زندگی خانوادگی است؛ مانند گزینش همسر، مهریه و جهیزه، مراسم ازدواج، روش برخورد با فرزندان، با همسر، والدین و... می‌باشد.

## ۳. اعتقاد به معاد و زندگی پس از مرگ

مهم‌ترین آثار باور به معاد و زندگی پس از مرگ در خانواده این است که اعتقاد به پس از مرگ، خانواده را متوجه اهداف پایداری می‌کند که موجب پیوند بیشتر اعضای خانواده می‌شود. بر این اساس، بر اثر باور نداشتن به معاد، خانواده به کارکردهای محدود زندگی خانوادگی اکتفا می‌گردد و خانواده بر اثر بی‌هدفی به‌راحتی به جدایی و انحلال کشیده می‌شود. اثر دیگر آن است که باور به زندگی پس از مرگ می‌تواند فرد را در رویارویی با مشکلاتی همانند فقدان عزیزی یا معلولیت یا مشکلات بسیار شدید اقتصادی در آرامش روانی یاری دهد. سومین اثر اعتقاد به معاد در زندگی خانوادگی، مهارکنندگی و بازدارندگی آن می‌باشد. باور به معاد و یادآوری عواقب به تعدی حقوق دیگران، فرد را تا حدی از رفتارهای نامناسب باز می‌دارد. در این مورد، قرآن به افراد مؤمن هشدار می‌دهد که خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن سنگ و انسان‌هاست، حفظ کنند (ر. ک: تحریم/ ۶) همچنین در سخنان پیشوایان معصوم؟ ع؟ به عواقب بد رفتاری با همسر اشاره شده است (ر. ک: مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۶، ص ۲۲۰) که توجه فرد به این عواقب ناخوشایند در زندگی آخروی می‌تواند آنان را از رفتار نامناسب بازدارد.

## سبک زندگی از دیدگاه قرآن

از اهداف قرآن کریم، تعلیم سبک زندگی صحیح است، به گونه‌ای که می‌توان با شناسایی ارزش‌ها و هنجارها و ضد آن‌ها که در آیات قرآن به آن‌ها اشاره شده است، این سبک را شناسایی کرد و با انطباق روش زندگی با روش‌های قرآنی به قله سعادت و خوشبختی دست یافت. قرآن کریم در آیات متعدد از یک‌سو، سبک زندگی غیرالهی را هدف مذمت و تخطئه قرار می‌دهد و این مذمت هم ناظر به ساحت فردی و هم ساحت جمعی آدمی است که از آن جمله می‌توان در ساحت فردی به آیات مبارکه «إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ» (عصر/۲)، «وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ» (زخرف/۱۵)، «وَيَدْعُ الْإِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا» (اسراء/۱۱) و در ساحت جمعی به آیات مبارکه «وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ» (انفال/۲۵)، «وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرِيهِ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَاءِ لَعَلَّهُمْ يَضُرَّعُونَ. ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّى عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ» (اعراف/۹۵ - ۹۴) اشاره کرد و از دیگر سوی، سبک زندگی صحیح و پذیرفته‌شده اسلام را بیان می‌کند و از سبک زندگی ایدئال اسلامی با عنوان «حیات طیبه» یاد می‌کند، اگرچه تنها یک بار در قرآن به‌صراحت از حیات طیبه سخن به میان آمده است. اما در جای‌جای قرآن اشارات بسیاری به آن شده است که در میان مؤلفه‌هایی می‌توان به آن دست یافت که قرآن برای زندگی سالم معرفی کرده است.

برای درک چرایی حیات طیبه مناسب است اول دو واژه «حیات» و «طیبه» مفهوم‌شناسی شوند. «واژه حیات در مقابل موت به معنای زندگی و زنده‌بودن است و آن را نیروی رشد و حرکت و احساس نیز گفته‌اند» (راغب، ۱۴۰۴، ص ۲۶۹)، «حیات در نظر قرآن کریم اعم از حیات نباتی، حیوانی و انسانی است» (مصطفوی، ۱۳۶۰، ج ۲، ص ۳۳۷) «طیبه یا طیب به معنای پاک و پاکیزه و آن چیزی است که انسان به شکل طبیعی به آن تمایل دارد. در مقابل، خبیث و ناپاک که انسان از آن متفر است». (ابن‌منظور، ۱۳۱۴، ج ۱، ص ۵۶۳)

در زمینه چگونگی دستیابی به حیات طیبه باید گفت که سالک با سیر انفس و انجام عمل صالح در حال ایمان به حیات طیبه دست می‌یابد: «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ»؛ (نحل/۹۷) هر مرد یا زن پرهیزکاری که کار نیک و شایسته کند (از حسن فاعلی و حسن فعلی هر دو برخوردار باشد) او را به حیات طیب (زندگانی پاک و خوش) زنده بداریم و پاداش‌شان را بر پایه بهترین عملی می‌دهیم که همواره انجام می‌داده‌اند. آیه حاکی از آن است که «ایمان و عمل صالح ملاک و معیار اساسی سبک زندگی قرآنی است، حیات طیبه و لقای پروردگار هر دو با ایمان و عمل صالح به‌دست می‌آید، از آن جهت که حیات سبب حس و حرکت در همه موجودات است،

حیات طیبه نیز شهود حق تعالی و سیر در تجلیات انوار الهی و سبک زندگی جدید نورانی برای آدمی می‌گردد و بی‌گمان این حیات برتر از حیات حیوانی مشترک بین انسان و حیوان است و آثاری که قرآن برای آن بیان کرده، بسیار بالاتر از اثرهای حیات مادی و عادی است. صاحب این حیات طیب، مستغرق در نعمات معنوی است. حقایق را می‌بیند و در خود عزت و کرامت می‌یابد، زیرا به معدن عظمت متصل شده است». (جوادی آملی، ۱۳۸۳، ج ۲، ص ۱۶۳ - ۱۶۲)

در حقیقت طبق این آیه شریفه که با صراحت به حیات طیبه اشاره کرده است، گویی بین انسان و پروردگار جهانیان عهد و پیمانی است که پاسداشت آن درهای معنوی را می‌گشاید و آدمی را به حیات طیبه و سبک زندگی نوین رهنمون می‌کند. مفسران در تفسیر حیات طیبه در این آیه، دیدگاه‌های متعددی را مطرح کرده‌اند. از نظر مطهری، «حیات طیبه و معنوی مختص آخرت نیست، بلکه با تحقق شرایط در همین عالم حاصل می‌شود؛ زیرا از آنجاکه ایمان و عمل صالح از امور معنوی‌ای هستند که در همین عالم تحقق می‌یابند، حیات طیبه مترتب بر ایمان و عمل صالح نیز در همین عالم محقق می‌شود». (مطهری، ۱۳۶۸، ج ۲۲، ص ۸۹)

امام خمینی؟ ره؟ در این باره می‌فرماید: «اگر کسی با عمل توانست این قیود را بشکند و عمل‌ها را به عمل صالح واحد برگرداند و او را به ورد واحد ارجاع دهد، «فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً». اینجاست که خداوند می‌فرماید: این عامل به عمل صالح را به زندگی طیب و طاهر زنده می‌کنیم، نه این‌که گمان کنی چنین کسی در این عالم در زندگی طیب و طاهر نیست، بلکه اگر عمل صالح شد، در این عالم زندگی طیب و طاهر پیدا می‌کند». (امام خمینی، ۱۳۸۱، ج ۳، ص ۴۶۵)

## نتیجه

بحث سبک زندگی از دیرباز تاکنون مورد توجه بوده است. سبک زندگی قرآنی در واقع نوع زیستن را به انسان‌ها معرفی می‌کند؛ آیات بی‌شماری دال بر این موضوع وجود دارد. این مقاله درصدد است تا با روش کتابخانه‌ای و نگارشی توصیفی - تحلیلی و با تکیه بر آیات قرآن کریم اصول و شاخصه‌های سبک زندگی قرآنی - ارزیابی کند، چراکه قرآن کریم با توجه به آسمانی بودن متن آن و منزله بودنش از سهو و اشتباه‌های رایج بشری از اتقان و اعتبار بسیار بالاتری نسبت به سایر متون برخوردار است. بر این اساس ضمن ارائه تعریفی مختار از سبک زندگی و خانواده به بررسی شاخصه‌های آن پرداخته شد؛ چراکه زندگی قرآنی در گرو انجام هر یک از اعضا می‌باشد. در این پژوهش با ارائه یک تعریف جامع از سبک زندگی و وظایف عمومی و اختصاصی هر یک از اعضای خانواده پرداخته شده است؛ چراکه اعضای خانواده وظایف مشترکی چون شکر نعمت تقوا و پرهیزکاری صداقت خودگذشتگی صبر و شکیبایی توکل و ایمان به خدا و قناعت دارند. به‌طور کلی در این پژوهش به سبک زندگی قرآنی که شامل تعریف سبک زندگی، مسئله ازدواج همراه با معیارهای

انتخاب همسر و وظایف هر یک از اعضای خانواده برای تشکیل خانواده قرآن اشاره شده است. نتایج پژوهش حاکی از شناخت وظایف هر یک از اعضای خانواده است که منجر به تشکیل یک خانواده قرآنی و داشتن یک زندگی سالم می‌شود.

## منابع

\* قرآن کریم

\*\* نهج البلاغه

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۳۶۲ش)، *الخصال*، چاپ اول، قم، جامعه مدرسین.
۲. ابن‌منظور، محمد بن مکرم، (۱۴۱۴ق)، *لسان العرب*، چاپ سوم، بیروت، دار صادر.
۳. آقائهرانی، مرتضی، (۱۳۹۲) *خانواده و تربیت مهدوی*، کتاب یوسف. د انصاریان حسین (۱۳۹۰ش) نظام خانواده در اسلام چاپ سیم، قم، ام اییها، چاپ هفتم.
۴. بی‌ریا، ناصر، (۱۳۷۵) روان‌شناسی رشد با نگرش به منابع اسلامی، تهران: سمت.
۵. پورامینی، محمدباقر، (۱۳۹۱)، *سبک زندگی (منشور زندگی امام رضا؟ ع؟)*، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی.
۶. حیدری، مجتبی (۱۳۸۶)، *دین‌داری و رضامندی خانوادگی*، قم، مؤسسه آموزشی امام خمینی، چاپ دوم.
۷. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷)، *لغت‌نامه دهخدا*، چاپ دوم تهران انتشارات دانشگاه تهران.
۸. راغب اصفهانی حسین بن محمد (۱۴۱۳ق)، *المفردات فی غریب القرآن*، بیروت، دار العلم.
۹. طباطبائی، محمد حسین، (۱۳۶۷)، *المیزان فی تفسیر القرآن*، ترجمه سید محمد باقر موسوی تهران، انتشارات بنیاد علمی و فکری علامه طباطبائی، چاپ چهارم.
۱۰. فیست، جی و جی فیست گریوگوری، (۱۳۸۴)، *نظریه‌های شخصیت*، تهران، نشر روان.
۱۱. قائمی علی، (۱۳۵۵ش)، *تشکیل خانواده در اسلام*، قم، دار التبلیغ اسلامی.
۱۲. قرآنتی، محسن (۱۳۸۳ش) *تفسیر نور*، تهران مرکز فرهنگی درس‌های قرآن.
۱۳. کاویانی، محمد، (۱۳۹۳)، *سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن*، قم، انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۱۴. گیدنز، آنتونی، (۱۳۸۲)، *تجدد و تشخص (جامعه و هویت شخصی در عصر جدید)*، ترجمه موفقیان، تهران، نشر نی.
۱۵. مصباح یزدی، محمدتقی، (۱۳۷۸)، *اخلاق در قرآن*، قم، مؤسسه پژوهشی امام خمینی.
۱۶. مصطفوی، حسن، (۱۳۶۰ش)، *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
۱۷. مکارم‌شیرازی، ناصر، (۱۳۷۴)، *تفسیر نمونه*، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۱۸. نوری، حسین (بی‌تا)، *مستدرک الوسائل*، قم، مؤسسه آل‌بیت.